

Ken Kesey
—
One Flew Over the Cuckoo's Nest
En eentje zag ze vliegen

Roman

Vertaald door
Bert Koning

Cossee
Amsterdam

DEEL 1

Ze zijn daarbuiten. Zwarte jongens in witte pakken, vroeger opgestaan dan ik, om sekshandelingen in de gang te plegen en het weer opgedweild te krijgen voor ik ze kan betrappen.

Ze zijn aan het dweilen als ik de slaapzaal uitkom, alle drie chagrijnig en met een haat tegen alles, het tijdstip, de omgeving en de mensen om wie ze heen moeten werken. Als ze zo haten is het beter dat ze me niet zien. Geruisloos als stof schuif ik op mijn zachte schoenen langs de muur, maar ze zijn uitgerust met extragevoelige apparatuur die mijn angst opmerkt en ze kijken op, alle drie tegelijk, met glimmende ogen uit de zwarte gezichten als de harde schittering van radiobuizen achter in een ouderwetse radio.

‘Daar hebben we de Chief. De *super* Chief, jongens. Ouwe Chief Broom. Alsjeblieft, Chief Broom.’

Ze stoppen me een zwabber in m’n handen en gebaren naar de plek die ze me vandaag willen laten schoonmaken, en ik ga erheen. Eentje mept met een bezemsteel tegen de achterkant van m’n benen om me op te laten schieten.

‘Ha, zie je ’m wegkruipen? Zo groot dat-ie een appel van m’n hoofd kan eten en als een kind doet-ie wat ik zeg.’

Ze lachen en dan hoor ik ze achter me smoezen, hun koppen dicht bij elkaar. Zoemende zwarte machinerie, gezoem van haat en dood en andere ziekenhuisgeheimen. Het maakt ze niks uit dat ik in de buurt ben als ze hardop over hun haatgeheimen praten, want ze denken dat ik doofstom ben. Iedereen denkt dat. Ik hou me gedeisd genoeg om ze voor de gek te houden. Als half-Indiaans zijn me ooit ergens mee geholpen heeft in het smerige leven hier, dan heeft het me wel geholpen om me gedeisd te houden, al die jaren lang.

Ik ben bij de afdelingsdeur aan het dweilen als er aan de andere kant een sleutel in wordt gestoken en ik weet dat het de Big Nurse is door de manier waarop de sleutel in het mechanisme glijdt, zacht en gezwind en ermee vertrouwd, al zo lang heeft ze met sloten te maken. Ze glipt door de deur met een vlaag van kou en doet de deur achter zich op slot en ik zie haar vingers over het gepoetste staal glijden – het topje van elke vinger dezelfde kleur als haar lippen. Raar oranje. Als de punt van een soldeerbout. Heet, koud – als ze je ermee

aanraakt weet je niet of het 't een of 't ander is.

Ze heeft haar gevlochten rieten mand bij zich, van het soort dat de Umpquastam langs de hete augustussnelweg verkoopt, een mand in de vorm van een gereedschapskist en met een hengsel van touw. Al die jaren dat ik hier ben heeft ze 'm al. Hij is los gevlochten en ik kan erin kijken; geen poederdoos of lippenstift of andere vrouwenspulletjes, ze heeft die mand vol zitten met duizend onderdelen die ze van plan is vandaag bij haar werkzaamheden te gebruiken – tandwielen en regelaars, blinkend opgepoetste kamraderen, kleine pilletjes die glanzend als porselein, naalden, pincetten, horlogemakerstangetjes, rollen koperdraad...

Ze geeft me een knikje in het voorbijgaan. Ik laat me door de zwabber tegen de muur aan drukken en glimlach en probeer haar apparatuur zoveel mogelijk te saboteren door mijn ogen voor haar te verbergen – ze kunnen niet zoveel van je te weten komen als je je ogen dicht hebt.

In mijn duister hoor ik haar rubberhakken op de tegels neerkomen en de spullen in haar rieten mand rinkelen door het schudden terwijl ze me voorbijloopt in de gang. Ze loopt stram. Als ik mijn ogen weer open is ze aan het eind van de gang en staat ze op het punt de glazen Verpleegsterscentrale binnen te gaan, waar ze haar dag zal doorbrengen met achter haar bureau zitten en door haar raam kijken en notities maken over wat er zich de komende acht uur in het dagverblijf voor haar afspeelt. Haar gezicht staat tevreden en vredig bij het vooruitzicht hiervan.

Dan... krijgt ze die zwarte jongens in het vizier. Ze staan daar nog steeds te smoezen. Ze hebben haar niet op de afdeling horen komen. Nu voelen ze haar blik, maar het is al te laat. Ze hadden beter moeten weten dan samen te klitten en te smoezen als zij op de afdeling werd verwacht. Hun verstarde gezichten schokken uit elkaar. Haar lichaam kromt zich en ze komt op het eind van de gang af waar ze met z'n drieën in de val zitten. Ze weet waarover ze aan het praten waren, ik zie dat ze buiten zichzelf is van razernij. Ze zal de schoften stuk voor stuk verscheuren, zo razend is ze. Ze begint op te zwellen, zwelt op tot haar rug uit het witte uniform splijt en ze haar armen ver genoeg opgerekte heeft om ze alle drie zo'n vijf, zes keer te omstrengelen. Ze kijkt om zich heen met een zwaai van haar kolossale hoofd. Geen mens te zien, alleen die ouwe Broom Bromden, de halfbloed Indiaan die zich daar achter z'n zwabber verschuilt, die toch niet om hulp kan roepen. Dus laat ze zich helemaal gaan. Haar geverfde glimlach ver-

krampt, rekt zich uit tot een grimmige spleet, en ze blaast zich groter en groter op, groot als een tractor, zo groot dat ik het mechanisme binnenin kan ruiken zoals je een motor ruikt die een zware lading moet trekken. Ik hou mijn adem in bij de gedachte – mijn God, deze keer doen ze het echt! Deze keer hebben ze de haat zo hoog op laten lopen en zo overbelast dat ze elkaar aan stukken scheuren voor ze weten wat ze doen!

Maar net als ze die opgerekte armen om de zwarte jongens heen slingert en zij op het punt staan met bezemstelen tegen haar onderlijf te rammen, beginnen alle patiënten de slaapzalen uit te komen om te zien wat dat kabaal te betekenen heeft, en moet ze weer van gedaante verwisselen voor ze in haar wanstaltige ware vorm betrapt wordt. Tegen de tijd dat de patiënten hun ogen hebben uitgewreven en ze een beetje doorkrijgen wat er gebeurt, is het enige wat ze nog zien de hoofdzuster die, glimlachend en kalm en koel als altijd, de zwarte jongens staat te vertellen dat ze toch maar niet bij elkaar moeten gaan staan roddelen, want het is toch écht maandagmorgen en er is écht heel wat werk te doen op de eerste ochtend van de week...

‘...die ellendige maandagochtend, is ’t niet, jongens...’

‘Ja, juffrouw Ratched...’

‘...maar we hebben een heel stel dingen op het programma staan voor vanochtend, dus misschien, als jullie gebabbeld niet ál te dringend is...’

‘Ja, juffrouw Ratched...’

Ze houdt op en knikt tegen een paar patiënten die erbij zijn komen staan, hun starende ogen helemaal rood en opgezet van slaperigheid. Ieder van hen geeft ze een knikje. Een afgepast, mechanisch gebaar. Haar gezicht is strak, afgemeten, een stuk precisiewerk als een dure babypop, huid als vleeskleurig glazuur, een mengeling van wit en crème en babyblauwe ogen, kleine neus, kleine roze neusvleugeltjes – alles is in overeenstemming, behalve de kleur van haar lippen en nagels en de omvang van haar boezem. Het moet een fabrieksfout zijn dat die grote, vrouwelijke borsten zijn aangebracht op wat anders een volmaakt product zou zijn geweest, en je kan aan haar zien hoe verbitterd ze daarover is.

De mannen staan nog steeds te wachten om te zien waarover ze het met de zwarte jongens aan de stok had, daardoor herinnert ze zich dat ze mij gezien heeft en zegt: ‘En aangezien het toch écht maandag is, jongens, waarom zouden we de week dan niet eens goed beginnen door vanochtend eerst die arme meneer Bromden eventjes

te scheren, voordat de grote drukte in de scheerkamer na het ontbijt losbarst, en dan eens kijken of we niet een beetje die – eh – agitatie kunnen voorkomen die hij nogal eens wil veroorzaken, is dat geen goed idee?’

Voor iemand zich kan omdraaien om me op te sporen duik ik de bezemkast in, ruk de deur donker achter me dicht, houd mijn adem in. Voor het ontbijt scheren is het ergste moment. Als je iets achter je kiezen hebt ben je er beter tegen opgewassen en meer bij de tijd, dan kunnen de schoften die voor de Combine werken je niet zo gauw te grazen nemen met een van die toestellen die ze in plaats van een elektrisch scheerapparaat gebruiken. Maar als ze je vóór het ontbijt scheren, zoals ze op sommige ochtenden doen – halfzeven ’s morgens in een ruimte met allemaal witte muren en witte wastafels, lange buislampen tegen het plafond om alle schaduwen buiten te sluiten en overal gezichten om je heen die schreeuwend gevangen zitten achter de spiegels – wat voor kans maak je dan tegen zo’n toestel van ze?

Ik zit verstopt in de bezemkast, luister met kloppend hart in het donker en probeer mijn angst te onderdrukken, probeer mijn gedachten naar iets anders te verplaatsen – probeer om aan vroeger te denken en me dingen te herinneren van het dorp en de grote Columbia River, denk terug aan – ah, een keer waren Papa en ik op vogels aan het jagen in een cederbosje bij The Dalles... Maar zoals altijd als ik in mijn gedachten naar het verleden probeer terug te gaan om me daar te verbergen, sijpelt de angst van het moment door de herinnering heen naar binnen. Ik voel dat die kleinste zwarte jongen eraankomt, daarbuiten in de gang, snuffelend naar mijn angst. Als zwarte trechters spert hij zijn neusvleugels open terwijl zijn te grote hoofd deinend en zigzaggend rondsnuft, en over de hele afdeling zuigt hij angst in. Hij ruikt me nu, ik hoor hem snuiven. Hij weet niet waar ik verstopt zit, maar hij heeft de reuk te pakken en speurt rond. Ik probeer me stil te houden...

(Papa zegt dat ik me stil moet houden, zegt dat de hond de reuk heeft gekregen van een vogel ergens vlakbij. We hebben een pointer geleend van een man in The Dalles. Alle honden in het dorp zijn waardeloze bastaards, zegt Papa, visafvalvreters zonder een greintje klasse; deze hond hier, daar zit blóed in! Ik zeg niks, maar ik zie de vogel al boven in een dwergceder zitten, weggedoken in een grijze kluwen veren. Hond is daaronder in cirkels aan het rondrennen, te veel geuren overal om hem heen om met zekerheid te blijven staan.

De vogel is veilig zolang hij zich stilhoudt. Hij weet het aardig vol te houden, maar de hond blijft rondsnuffelen en cirkelen, steeds harder snuivend en dichterbij. Dan vliegt de vogel op, klapperende veren, duikt de ceder uit, recht in het hagelschot van Papa's geweer.)

De kleinste zwarte jongen en een van de grootsten hebben me te pakken voor ik tien stappen de bezemkast uit ben en sleuren me naar de scheerkamer. Ik stribbel niet tegen en geef geen kik. Als je gaat schreeuwen maak je het alleen maar erger. Ik hou mijn schreeuwen in. Ik hou het in tot ze aan mijn slapen komen. Ik weet nog niet zeker of het een namaaktoestel is of een scheerapparaat tot het mijn slapen raakt; dan kan ik het niet meer inhouden. Het is geen kwestie van wilskracht meer als ze aan mijn slapen komen. Het is een... knop, ingedrukt, zegt *Luchtaanval Luchtaanval*, zet me zo hard aan dat het geen geluid meer is, iedereen schreeuwt tegen me met handen over hun oren vanachter een glazen wand, gezichten grimassen om me heen in praatcirkels maar met monden zonder geluid. Mijn geluid absorbeert alle andere geluiden. Ze schakelen het velapparaat weer in, en koud en wit als melk sneeuwt het op me neer, zo dicht dat ik me er zelfs in had kunnen verbergen als ze me niet hadden beetgehad. Ik kan nog geen tien centimeter voor me uit zien door de mist en het enige wat ik boven mijn geloei uit hoor, is de Big Nurse die krijsend aan komt rennen door de gang en patiënten uit de weg ranselt met die rieten mand. Ik hoor haar aankomen maar ik kan nog steeds niet ophouden met brullen. Ik blijf brullen tot ze er is. Ze houden me beet terwijl zij de rieten mand compleet m'n mond in ramt en 'm doorstouwt met een bezemsteel.

(Een jachthond blaft daarbuiten in de mist en rent bang en verloren rond omdat hij niets kan zien. Geen sporen op de grond dan die van hemzelf, hij snuffelt naar alle kanten met zijn koude roodrubberen neus en pikt geen andere geur op dan die van zijn eigen angst, een angst waar hij zich als hete stoom aan brandt.) Ik zal me op precies dezelfde manier branden aan het vertellen van dit alles, over de inrichting, over haar, over de jongens – en over McMurphy. Ik heb er nu al zo lang over gezwegen dat het als een vloedgolf uit me zal razen en je zal denken: wat die kerel vertelt is waanzinnig geraaskal, mijn God, je denkt: dit is te verschrikkelijk om echt gebeurd te zijn, te gruwelijk om waar te zijn! Maar, alsjeblieft. Het is nog steeds moeilijk voor me om er helder over na te denken. Maar de waarheid is het, zelfs al is het niet gebeurd.